

คติความเชื่อ : สุนทรียภาพในภาษาและวัฒนธรรมของดนตรีหัวไม้
อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
**Beliefs : Aesthetics in the Language and Culture of Huamai Music in Ban
Pho District, Chachoengsao Province**

วรี เรืองสุข
มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
Varee Rueangsuk
Rajabhat Rajanagarindra University
E-mail : Varee.rs@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาคติความเชื่อสุนทรียภาพในภาษาและวัฒนธรรมของดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อในการเล่นดนตรีหัวไม้ 2) เพื่อศึกษาสุนทรียภาพการใช้ภาษาและภาพสะท้อนความเชื่อในกลอนหัวไม้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา (Qualitative Research) ใช้กระบวนการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ ได้แก่ นักดนตรีหัวไม้ จำนวน 5 คน ผู้สูงอายุที่มีความรู้ มีประสบการณ์เกี่ยวกับดนตรีหัวไม้ และผู้มีส่วนร่วมในงานพิธีกรรม จำนวน 15 คน โดยมีเป้าหมายเพื่ออธิบายคติความเชื่อของชุมชนผ่านเนื้อหาในบทกลอนร้อง สุนทรียภาพของภาษาและวัฒนธรรมของดนตรีประกอบพิธีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อในการเล่นดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ดนตรีประกอบในพิธีหัวเจ้าพ่อโหรา เป็นความเชื่อของผู้คนในชุมชน การคุ้มครองผู้คนในชุมชน ให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากเหตุเภทภัยทั้งปวง และพิธียกศาลประจำบ้าน มีการตั้งช้างประจำศาล เรียกว่า “ช้างเจ้า” สื่อความหมายถึง การถวายช้างต่อเจ้าที่ เพื่อให้เป็นบริวาร ให้เจ้าที่มีความพึงพอใจ และบันดาลความสำเร็จ สมความปรารถนาให้แก่ผู้อาศัยภายในบ้าน ส่วนสุนทรียภาพของภาษาในกลอนหัวไม้ มีคำประพันธ์ลักษณะเป็น กลอนหัวเดียว ความงามในภาษา มีการเล่นเสียงสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะหรือสัมผัสอักษร การซ้ำคำ และการใช้โวหารภาพพจน์ ได้แก่ อุปมาอุปไมย อุปลักษณ์ อธิพจน์ สัทพจน์ ด้านภาพสะท้อนความเชื่อที่ปรากฏในกลอนหัวไม้ แบ่งออกเป็น 4 ประการ ได้แก่ 1) ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ 2) ความเชื่อเรื่องการบูชาครู 3) ความเชื่อเรื่องการเกิด ฤกษ์ ยาม 4) ความเชื่อเกี่ยวกับคำสอน การครองเรือนของผู้หญิง

คำสำคัญ : คติความเชื่อ; สุนทรียภาพ; ภาษาและวัฒนธรรม; ดนตรีหัวไม้

* วันที่รับบทความ : 3 ธันวาคม 2567; วันที่แก้ไขบทความ 19 ธันวาคม 2567; วันที่ตอบรับบทความ : 21 ธันวาคม 2567

Received: December 3 2027; Revised: December 19 2024; Accepted: December 21 2024

Abstract

The study of the aesthetic beliefs in language and culture of Huamai music in Ban Pho District, Chachoengsao Province aimed to investigate: 1) beliefs in Huamai music performance in Ban Pho District, Chachoengsao Province; and 2) aesthetics of language use and reflection of beliefs in Huamai lyrics from Ban Pho District, Chachoengsao Province. The research employed a qualitative approach, using interviews and both participant and non-participant observations. The key informants included 5 Huamai musicians, elders with Huamai music knowledge and experience, as well as 15 participants involved in the ritual ceremonies. The goal was to explain the community's beliefs through the content of the verse, the aesthetics of the language, and the culture of the ritual music.

The study found that beliefs in Huamai music performance in Ban Pho District were illustrated through the music accompanying the worship of Chao Por Horra, which was a belief of the people in the community. It protected the people in the community to live peacefully and happily, free from all disasters. The ritual of establishing the home shrine includes placing an elephant at the shrine known as "Chang Chao," which represents the giving of an elephant to the local spirits to serve as their attendants, to make the spirits satisfied, and to bring success and fulfillment to the house's owners. In terms of linguistic aesthetics, the Huamai verse is composed of a single-headed verse. The beauty of the language includes the use of alliteration, consonant alliteration, repetition, and the use of figurative language, such as similes, metaphors, hyperbole, and onomatopoeia. The reflections of beliefs expressed in Huamai lyrics could be categorized into four aspects: 1) beliefs in supernatural entities, 2) beliefs in honoring teachers, 3) beliefs regarding auspicious timings, and 4) beliefs related to teachings on women's household life.

Keywords : Beliefs; Aesthetics; Language and Culture; Huamai Music

บทนำ

คติความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น คติความเชื่อและวัฒนธรรมที่ปลูกฝังในความคิดสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน คติความเชื่อช่วยสร้างขวัญกำลังใจ ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Morris, 2006 : 7) ความเชื่อ เป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีผลร้ายต่อมนุษย์และต่อสังคม ความเชื่อในสังคมไทยมีการพัฒนาให้มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งรูปแบบความสะดวกในการเข้าถึง และแพร่ไปยังผู้สนใจที่กระจายอยู่ทั่วในสังคม เพียงแต่อาจไม่สามารถสร้างความเป็นปึกแผ่น หรือความเข้มแข็งได้มากเท่าอดีตเนื่องจากความเชื่อดังกล่าวจะถูกกลืนกลายเป็นความเชื่อและศรัทธาของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ซึ่งมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของปัจเจกเป็นหลักมากกว่าการตอบสนองต่อการดำรงอยู่ของสังคม (สุกัญญา สุขฉายา, 2558 : 72) จากการศึกษาตำราเอกสารทางวิชาการ พอสรุป

ความเชื่อของมนุษย์แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อในคตินับถือผีสงเทวดา ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ และความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์

ความเชื่อเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ผู้คนในพื้นที่อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำบางปะกง เดิมประกอบอาชีพค้าขายเป็นสำคัญ เช่น โรงสี ข้าว โรงน้ำแข็ง ร้านทำขนมเปียะ เป็นต้น ชุมชนบ้านโพธิ์มีความเชื่อในพิธีการไหว้เจ้าพ่อโหรา พิธิยกศาลพระภูมิ ศาลเจ้าที่ หากต้องการให้คนในบ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข สุขภาพแข็งแรง ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน ค้าขายร่ำรวย บ้านต้องทำพิธียกศาลเจ้า ศาลปู่ตา ศาลประจำบ้าน (ประสม แจ่มประจักษ์, 2567) โดยการทำพิธีกรรมนั้น มีดนตรีประกอบพิธีกรรมในท้องถิ่นอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา นี้ เรียกว่า “ดนตรีหัวไม้”

ดนตรีหัวไม้ มีผู้ร่อนนำโดยใช้เพลงพื้นบ้าน มีลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองที่จัดจังหวะคำและสัมผัสส่ายง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ดังเช่นรูปแบบของเพลงพื้นบ้านภาคกลาง นิยมคำกลอนที่ลงท้ายด้วยสระเสียงเดียวกันไปเรื่อย ๆ เป็นสัมผัสคล้องจองกันที่เสียงสระ ไม่ใช่รูปสระ ที่นักวิชาการเรียกว่า “กลอนหัวเดียว” (จตุพร ศิริสัมพันธ์, 2565)

คำร้องของดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นเพลงพื้นบ้าน รูปแบบกลอนแปด ไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์ และกลอนหัวเดียว หรือเรียกว่า กลอนโล กลอนลา ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู บูชาเทพเทวดา พระธาตุทอง พระพรหม เจ้าที่ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าพ่อโหรา ครูบาอาจารย์ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา อัญเชิญพระพรหมมาประทับ และระลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา ดังตัวอย่างคำประพันธ์นี้

น้อมกราบเรียนรู้ไหว้ครูก่อน	ขอยอกรขึ้นพนมก้มเกศา
ต่างดอกไม้รูปเทียนและมาลา	ที่รำเรียนมาจนครบจบทางกลอน
ทั้งครูสอนครูหัดได้จัดสรร	เคารพท่านทุกคำที่สั่งสอน
ทั้งครูพักลักจำกล่าวคำออน	ลูกขอพรถ้าเพลิงพล้ำจงอภัย
ตามแนวทางพากเพียรได้เรียนหัด	สารพัดศึกษาได้อาศัย
อักขระเลขยันต์ภาษาไทย	ไหว้ทั่วไปทั้งน้อมนบครบทุกองค์
ทั้งเวทย์มนตร์คาถาไสยศาสตร์	ที่สามารถเรียนมาตามประสงค์
ไหว้ไปไม่จำเพาะและเจาะจง	น้องจำนรรลึงถึงซึ่งพระคุณ
	(พงศศักดิ์ แจ่มประจักษ์, 2567)

จากกลอนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแนวคิดทางวัฒนธรรม ของดนตรีหัวไม้ เริ่มพิธีกรรมด้วยบทไหว้ครู เพื่อสักการะ แสดงความเคารพนอบน้อม และความระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้

กลอนในดนตรีหัวไม้ จึงเป็นสุนทรียภาพในการใช้ “ถ้อยคำ” สื่อให้เห็นถึงเนื้อหา แนวคิด ค่านิยม อันเป็นคติความเชื่อของกลุ่มชนท้องถิ่น เพราะค่านิยมในการตั้งศาลพระภูมิ ศาลเจ้าที่ ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

ราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้ให้ความหมายของ คำว่า สุนทรียภาพ หมายถึง ความงามในธรรมชาติ หรืองานศิลปะที่แต่ละบุคคลสามารถเข้าใจและรู้สึกได้ ความเข้าใจและรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อความงามใน ธรรมชาติหรืองานศิลปะ สุนทรียภาพ คือ “ภาวะแห่งความงาม” (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2537 : 2) ในส่วนของศิลปะ ที่ใช้ภาษาเป็นวัสดุในการสื่อสารหรือวรรณคดีนั้น “สุนทรียภาพทางภาษาเป็นสิ่งที่อาจให้ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับชีวิตจิตใจของมนุษย์ ได้หลายแง่มุมลึกซึ้ง ไม่แพ้สุนทรียภาพจากศิลปะแขนงอื่น (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2536 : 6) การถ่ายทอดจินตภาพทางภาษาปรากฏได้อย่างชัดเจนในการขับร้องบทกลอนประกอบการเล่น ดนตรีหัวไม้

บทกลอนในเพลงพื้นบ้านประกอบการเล่นดนตรีหัวไม้ มีลักษณะเป็นคำประพันธ์ประเภท กลอนหัวเดียว คือ กลอนที่มีคำสุดท้ายของวรรคหลังลงด้วยเสียงสระและเสียงพยัญชนะตัวสะกด เสียงเดียวกันทำวรรค เฉลิมพงษ์ หลักคำ และนิตยา แก้วคัลณา (2562 : 50) กล่าวถึงฉันทลักษณ์ท้องถิ่นภาคกลาง ว่ามีการนำมาใช้ อย่างแพร่หลาย คือกลอนหัวเดียว มีลักษณะเด่น ที่การรับส่งสัมผัสทำวรรคท้ายบาทหรือท้ายบทด้วยคำมี เสียงสระและตัวสะกด ในมาตราเดียวกัน

“หัวไม้” เป็นดนตรีประกอบพิธีกรรม เป็นมรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการรักษาและ ถ่ายทอดสืบต่อกัน เพราะวัฒนธรรมของชุมชน ดนตรีในพิธีกรรมใช้เพื่อสร้างบรรยากาศ เป็นการสื่อสาร ความรู้สึก โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาและจิตวิญญาณเข้าไว้ด้วยกัน บทกลอนร้องสื่อถึงคติความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน ในบางพิธีกรรมจะมีการแสดงดนตรีหัวไม้ร่วมกับคนทรงเจ้า เป็นผู้หญิงแต่งตัว สวยงาม แสดงรำตามเนื้อเรื่องตามบทกลอนร้องของดนตรีหัวไม้ เป็นการสื่อสารทางวัฒนธรรมตามความเชื่อ ของคนในชุมชนนั้น ๆ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 (2559) ได้ให้นิยาม ความหมาย “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ไว้ว่า “การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบาง กรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมซึ่ง ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตนเป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และ ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทาง วัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์” จากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัด

ฉะเชิงเทรา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาคติความเชื่อและสุนทรียภาพทางภาษาในดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการบันทึกบทกลอนในดนตรีหัวไม้ให้เป็นลายลักษณ์ เพื่ออนุรักษ์ วัฒนธรรมให้แก่ศิลปินพื้นบ้าน อันเป็นความภาคภูมิใจของผู้ถ่ายทอด และการศึกษาคติความเชื่อคุณค่าของ ภาษาและวัฒนธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการสืบทอดและดำรงอยู่ท่ามกลางความ เปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อในการเล่นดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาสุนทรียภาพการใช้ภาษาและภาพสะท้อนความเชื่อในกลอนหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์

จังหวัดฉะเชิงเทรา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมี ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

ในการวิจัย ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ศิลปิน พื้นบ้านดนตรีหัวไม้ จำนวน 5 คน โดยเป็นกลุ่มนักดนตรีที่ยังคงเล่นอยู่ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับการเล่นดนตรีหัวไม้ หรือมีความรู้และประสบการณ์ เกี่ยวกับดนตรีหัวไม้ จำนวน 10 คน เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรม เช่น ผู้ที่จัดงาน ทางวัฒนธรรมที่มีการแสดงดนตรีหัวไม้ หรือผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยทำการศึกษา จากเอกสารวิชาการ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลที่เคยมีผู้ศึกษามาแล้วและนำมาใช้ สนับสนุนข้อมูลที่ได้รับเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น

ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

กระบวนการที่ 1 กำหนดเป้าหมายของงานวิจัย การดำเนินงานวิจัย โดยอาศัยข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้ประโยชน์ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ

กระบวนการที่ 2 ทบทวนข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้ข้อมูลเพิ่มเติม และได้รับการสนับสนุนข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ อีกทั้งเพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากภาคสนามจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของงานวิจัยจะเป็นการนำเสนอข้อมูล

กระบวนการที่ 3 กระบวนการออกแบบเครื่องมือการจัดเก็บข้อมูลการวิจัย การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยทำการศึกษาจากเอกสารวิชาการ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีผู้ศึกษามาแล้วและนำมาใช้สนับสนุนข้อมูลที่ได้รับเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น ประกอบกับการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

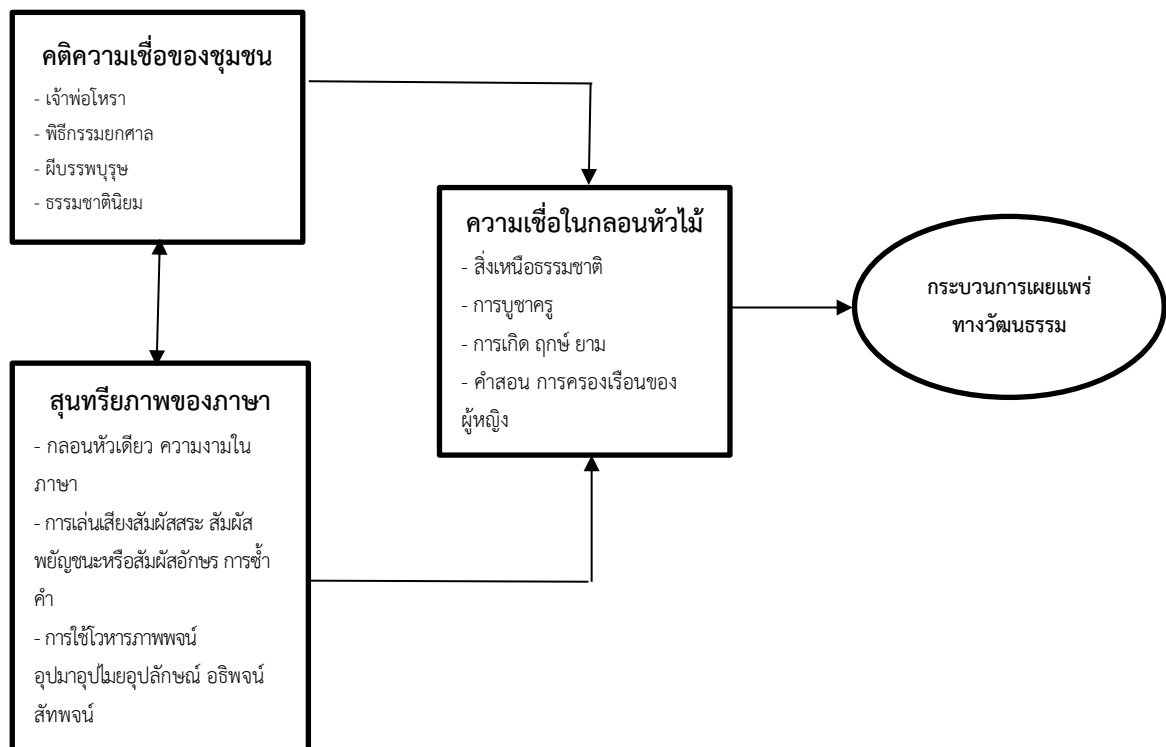
กระบวนการที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเรื่องนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคตินิยมเชื่อและสุนทรียภาพของภาษาในบทเพลง

กระบวนการที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

กระบวนการที่ 6 ผลการวิเคราะห์ การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) เป็นการบรรยาย อธิบายข้อเท็จจริง ใช้วิธีการตีความข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) ทั้งนี้ได้นำเสนอกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม สรุปเป็นกรอบแนวคิดดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์และประยุกต์ใช้แนวคิดต่าง ๆ มาใช้ในการวิจัยทั้งในส่วนการอธิบายเหตุผลที่นำมาใช้ การให้นิยามความหมาย คติความเชื่อ : สุนทรียภาพในภาษาและวัฒนธรรมของดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งผู้วิจัยใช้คติความเชื่อของชุมชนในการอธิบายความเชื่อของชุมชน เพื่อนำไปสู่การอธิบายสุนทรียภาพของภาษาที่ปรากฏในการเล่นดนตรีหัวไม้ และพิธีกรรมความเชื่อที่คนในชุมชนปฏิบัติ อีกทั้งนำไปวิเคราะห์ความเชื่อที่ปรากฏในบทกลอนหัวไม้ประกอบการเล่นดนตรีหัวไม้ เพื่อที่จะนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม และการสร้างกระบวนการสืบทอดดนตรีหัวไม้ให้ดำรงอยู่ต่อไป

ผลการวิจัย

การเล่นดนตรีหัวไม้ในอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีมานานมากกว่า 80 ปี สืบทอดเป็นรุ่นที่ 3 เล่นเป็นคณะประกอบด้วย 5 คน เรียกชื่อวงดนตรีพื้นบ้านว่า “คณะนายไม้” หรือ “วงหัวไม้” ลักษณะของวงดนตรี ประกอบด้วยผู้เล่นดนตรีและผู้ขับร้อง โดยผู้เล่นและผู้ร้องจะเป็นคนคนเดียวกัน จำนวน 5 คน มีผู้ร้องนำ (ร้องตัน) 1 คน และเป็นลูกคู่อีก 4 คน โดยลูกคู่นั้นมี 1 คนที่สามารถร้องนำสลับ แทนผู้ร้องนำได้ด้วย ทุกคนเล่นกลองโทน บางครั้งจะเล่นกรับและฉิ่ง ควบคู่ไปกับการเล่นกลองโทนด้วย ไม่มีผู้สอนและหนังสือลายลักษณ์ ตำราในการสืบทอด การเล่นดนตรีหัวไม้ เป็นลักษณะ “ครูพักลักจำ” จดจำเมื่อไปดูการแสดงเมื่อวัยเด็ก กินขนม “ซีอูป” ขนมในงานพิธีมีรูปปัก เช่น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ผู้ใหญ่ในงานทักว่า “ต่อไปจะต้องสืบทอด” พอโตขึ้นวัยหนุ่ม อายุ 16 ก็เริ่มเล่นเอากลองมาตี และเริ่มฝึกร้องตามที่เคยได้ยินและจำมา เครื่องแต่งกายใส่เสื้อเชิ้ตแขนสั้น กางเกงขาสั้น โดยผู้เล่นมีเฉพาะผู้ชายเท่านั้น (พงศ์ศักดิ์ แจ่มประจักษ์, 2567)

ดนตรีหัวไม้ คำว่า “หัวไม้” มาจาก “กลองโทน” ทำด้วยไม้ ใช้หนังวัว หนังควาย หนังงูเหลือม หรือหนังงูหลาม เพราะเมื่อฆ่าวัว ควายจะเอาหนังมา ก่อนขึ้นหน้ากลอง ปิดกลอง ต้องกลิ้งหายใจ เจาะกลองทุกลูก รัทหน้ากลองหุ้มสร้อยสังวาล

ปัจจุบันดนตรีหัวไม้ เล่นในงานพิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา พิธิยาศาลประจำบ้าน งานไหว้เจ้าแม่ทับทิม งานแห่หลวงพ่อโสธรทางน้ำ และงานพิธีประเภทอื่น ๆ โดยคณะนายไม้จะตบทยกลองร้องเกี่ยวกับการอัญเชิญเทพเชิญเจ้าออก แต่จะเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับงาน เป็นลักษณะการร้องกลอนสด

ก่อนการเล่นหัวไม้ หัวหน้าวงหรือผู้แทนจะทำพิธีบอกกล่าวการเล่นครั้งนี้ เพื่อเป็นการบูชาครู การบอกผีบ้านผีเรือน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อ โดยการจุดธูป แจกให้สมาชิกคนละ 1 ดอก จุดเทียนเพื่อทำนํ้ามนต์ตามพิธีกรรม เมื่อหัวหน้าวงทำนํ้ามนต์แล้วแบ่งให้สมาชิกในวงดื่ม และปะพรมกลองของทุกคน จึงเริ่มการขับร้องบทกลอน ตีกลองโทน

รูปที่ 1 กลองหัวไม้

รูปที่ 2 หัวหน้าคณะดนตรีหัวไม้

ของไหว้ครู ได้แก่ ขนม 1 สำหรับ ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ขนมหุซ้าง (ขนมทอด) ข้าวปากหม้อ ไข่บายศรีปากขาม (บายศรีนมแมว) กล้วย มะพร้าวอ่อน เหล้าขาว หมากพลู ธูป เทียน ดอกไม้ เงินใส่พาน 12 บาท ชัน และน้ำเปล่า เพื่อใช้ทำนํ้ามนต์

1. คติความเชื่อในการเล่นดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

พิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา

พิธีไหว้เจ้าพ่อโหราเป็นประเพณีที่มีความสำคัญในชุมชนอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเจ้าพ่อโหราถือเป็นเทพเจ้าที่ผู้คนเคารพนับถือ เชื่อว่าเจ้าพ่อโหรามีความยิ่งใหญ่ มีอำนาจปกป้องคุ้มครองผู้คนในชุมชน ไม่ให้มีภัยพิบัติ และให้โชคลาภ แก่ชาวอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มาอย่างยาวนาน โดยงานพิธีจะมีการเล่นดนตรีหัวไม้ และมีคนทรงเจ้าแสดงท่าทาง รำ ตามเนื้อหาของบทกลอนร้องดนตรีหัวไม้

พิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา เป็นความเชื่อของผู้นับในชุมชนอำเภอบ้านโพธิ์ จากคำบอกเล่าของคุณพงษ์ศักดิ์ เพ็งละออ อายุ 55 ปี เล่าถึงตำนานไว้ว่า เจ้าพ่อโหราปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีเหตุเภทภัย น้ำท่วม เรือล่ม และโรคระบาด การจัดงานประจำปีไหว้เจ้าพ่อโหราจัดในช่วงฤดูฝน เดือนสิงหาคมของทุกปี โดยจะมีชุมชนตลาดเก่าสนามจันทร์และชุมชนใกล้เคียงมาร่วมพิธีกรรม สมัยก่อนมีการจัดงานจำนวน 5 วัน 5 คืน มีการเล่นดนตรีหัวไม้ การแสดงมหรสพ จั้วจิ้น ภาพยนตร์ (วีร เรื่องสุข และคณะ, 2566)

การไหว้เจ้าพ่อโหรา มีเครื่องเซ่นไหว้ที่ใช้ในงานพิธีประกอบด้วย กระเพาะหมู ดอกไม้จันทน์ วุ้นเส้น ขนมโก๋ ขนมเปียะ ผลไม้เป็ด ไก่ หมูสามชั้น เครื่องในไก่ เหล้า และซาลาเปา โดยทุกถาดเครื่องเซ่นจะต้องปักยอดทับทิม เพื่อปิดเป่าสิ่งไม่ดี และเพื่อความเป็นสิริมงคล (กันตภณ เจริญสุข, 2567)

รูปที่ 3 ศาลเจ้าพ่อโหรา

รูปที่ 4 เครื่องเซ่นไหว้เจ้าพ่อโหรา

ดนตรีหัวไม้ เดิมเล่นในงานบวงสรวงเจ้าพ่อโหรา มีคุณแม่ของคุณสมยศ ดีรัศมี เป็นคนทรงเจ้าพ่อโหราองค์ใหญ่ ปัจจุบันงานบวงสรวงเจ้าพ่อโหราปรับเปลี่ยนไป เหลือแต่การเล่นหัวไม้ในพิธียกศาลเจ้า ศาลปู่ตา ศาลประจำบ้าน พิธีจะจัดขึ้นในเดือนคู่ เช่น เดือน 4 เดือน 6 พุทธศ 2 เฉพาะข้างขึ้น และไม่ตรงกับวันพระ (พงศ์ศักดิ์ แจ้งประจักษ์, 2567)

พิธียกศาลประจำบ้าน

การเล่นดนตรีหัวไม้ ใช้ในการประกอบพิธียกศาลประจำบ้านที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ได้รับความนิยม เพราะชุมชนมีความเชื่อว่า การยกศาลต้องทำอย่างถูกต้องให้พระพรหม เจ้าที่ มีความสำราญ และมีความพึงพอใจ ให้ผู้คนในบ้านงานพิธีและคนมาร่วมงานอยู่กันอย่างมีความสุข การงานประสบความสำเร็จ รุ่งเรือง ดังนั้นการเล่นหัวไม้ในงานพิธี นอกจากจะอัญเชิญเทพเจ้าแล้ว มีบทกลอนร้องที่มีเรื่องราวต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน เพื่อให้ผู้มาร่วมพิธีรู้สึกสนุกสนานไม่น่าหวาดกลัว

นอกจากนี้ พิธียกศาลบ้านประจำบ้าน จะมีการตั้งข้างประจำศาล เรียกว่า “ข้างเจ้า” ข้างนี้ประดิษฐานขึ้นโดยหัวหน้าวงศ์ดนตรีหัวไม้ เพื่อประกอบพิธีกรรมโดยใช้กาบมะพร้าวทั้งลูก ไม้ไผ่ กระดาษแก้ว กระดาษสี ไม้ไผ่ การประดิษฐ์นี้จะทำขึ้นก่อนวันจัดงานพิธีกรรมล่วงหน้าอย่างน้อยสามวัน ข้างเจ้า ใช้ประกอบการเล่นดนตรีหัวไม้ ช่วงบ่ายของบ้านงาน คือ “บทคล้องข้าง” เป็นการถวายข้างให้เป็นบริวารแก่เจ้าที่ ให้เจ้าที่มีความพึงพอใจ และบันดาลความสำเร็จสมความปรารถนาให้แก่ผู้อาศัยภายในบ้าน

การคล้องข้างนี้ นายไม้เป็นผู้ร้อง มีคนทรงอุ้มข้าง ร่ายรำ ส่วนนายไม้เป็นผู้เดินร่ายรำนำสายสิญจน์ไปให้คนทรงเล่นคล้องข้างอีกที โดยคนทรงรำหลอกล่อ นายไม้ก็จะเล่นดนตรี ประกอบการร้อง “กลอนลา” เนื้อหาการไปคล้องข้าง ดังนี้

...เดินมาหรือว่าไม่นาน	พบว่ารอยคชสารเสียแล้ว <u>นา</u>
เห็นรอยนี้กว่าน้องชาย	นี่มันรอยช้างพลายที่เขา <u>ส่งมา</u>
จดจดหรือว่าจ้องจ้อง	สองเท้าก็ย่อง <u>เข้ามา</u>
ยกมือขึ้นไปชู	บอกกับคุณครูที่ <u>รำเรียนมา</u>
เห็นช้างให้เห็นเป็นหน	เห็นเป็นคน <u>ขึ้นมา</u>
จดจดจ้องจ้อง	สองเท้าก็ย่อง <u>เข้ามา</u>
ช้างน้อยก็ปราดเปรียว	ก็วิ่งลดเลี้ยวไป <u>มา</u>
เขาเขียวหรือว่าคนดี	ขอช้างเชือกนี้ให้ <u>เกิดนา</u>
ช้างหน้าหรือว่าตัวจน	หรือว่าพรานบุญ <u>ช้างหน้า</u>
โอ้อ้อว่าพุ่มพวง	ขอให้ช้างลดงวงและ <u>ลดนา</u>

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

คนทรงจะต้องพยายามคล้องช้างให้สำเร็จ และนำช้างไปขึ้นบนศาลเจ้าที่ สื่อความหมายถึง การทำสิ่งใดประสบความสำเร็จ และมีความสุขดีมีชัย

รูปที่ 5 ช้างศาลเจ้า

รูปที่ 6 พิธียกศาล

รูปที่ 7 นายไม้รำแสดงคล้องช้าง

รูปที่ 8 คนทรงนางรำแสดงคล้องช้าง

ส่วนการเล่นตีคลี นายไม้จะถือไม้ โดยสมมติว่าเป็นกระบอง และรำรำเล่นกับคนทรงพยายามตีคลี สมมติจากลูกมะพร้าวปอกเปลือกจนเกลี้ยง ตีลูกมะพร้าวให้แตก เมื่อแตกแล้วก็สิ้นสุดการเล่น หมายความว่า การตีคลีสำเร็จ มีความเชื่อว่า เจ้ามีชัยชนะ บ้านเรือนมีความรุ่งเรือง และมีโชคมีชัยด้วยเช่นเดียวกัน

2. สุนทรียภาพทางภาษาในกลอนหัวไม้

สุนทรียภาพทางภาษา ดนตรีประกอบพิธีกรรม “หัวไม้” มีคำประพันธ์ลักษณะเป็น กลอนหัวเดียว หรือกลอนหัวไม้ หมายถึง กลอนที่มีคำสุดท้ายของวรรคหลังลงท้ายด้วยสระและเสียงพยัญชนะตัวสะกดเสียงเดียวกันทุกคำกลอน เช่น ลงท้ายด้วยเสียงสระไอ เรียกว่า กลอนโล ลงท้ายด้วยเสียงสระอา เรียกว่า กลอนลา ลงท้ายด้วยสระอี เรียกว่า กลอนลี เป็นต้น (จตุพร ศิริสัมพันธ์, 2565)

คำประพันธ์ประเภทกลอนมีความนิยมแพร่หลาย เฉลิมพงษ์ หลักคำ และนิตยา แก้วคัลณา (2562 : 50) กล่าวถึงฉันทลักษณ์ท้องถิ่นภาคกลาง ว่ามีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่คือกลอนหัวเดียว มีลักษณะเด่น ที่การรับส่งสัมผัสท้ายวรรคท้ายบาทหรือท้ายบทด้วยคำมีเสียงสระและตัวสะกด ในมาตราเดียวกัน

บทรื่องกลอนโล ประกอบดนตรีหัวไม้ ตอนเชิญเจ้าที่ มีดังนี้

ข้าเอ๋ยข้าไหว้	แม่ธรณีไปทั้งผืนแผ่นดิน
เจ้าที่มานั่งแท่น	มาร้องกษัตริย์ อยู่ว่าทำอะไร
ร้องไปร้องว่า	ร้องให้ถึงเทพา ผู้เป็นใหญ่
เจ้าที่อยู่ที่นี่	ให้มาเสียเดี๋ยวนี้ คงไม่เป็นไร
ธุระหรือว่าเกี่ยวข้อง	จึงได้มาเรียกร้อง ตามเจ้าที่ใหญ่
มาพุดจาสัญญาท่าน	เสียท่าระวัง ว่ามีภัย

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

บทรื่องกลอนลา ประกอบดนตรีหัวไม้ มีเนื้อหาการเล่าเรื่องในวรรณคดีพระสุณมโนราห์ ดังนี้

ร้อยเอ๋ยว่าร้อยชั่ง	วันนี้มานั่งกันเสียรอยลา
องค์พาของลูกเอ๋ย	ไม่ใช่ว่าไม่เคยหรือว่าแก้วตา
จะว่าเอาไปในกลอนด้น	เรื่องพระสุณมโนราห์
พระสุณจะไปคล้องช้าง	หัวอกจะพังเสียแล้วหนา
กินข้าวแม่ก็บ่นรำ	เวลากินน้ำแม่ก็บ่นหา
พุทไธ่ปานฉะนี้	พระสุณน้องพี่ไม่เห็นมา

นายพรานหรือบุโรหิต	มาแกลังวางยาพิษว่าสั่งยา
แกลังทำนายว่าทายทัก	พระสุณต้องจากพารา
มโนราห์ตัวกาลิ	เอาไว้มือดีควรเอาไปฆ่า
เอานางไปบูชาไฟ	เสียให้วอดวาย วายชีวา
ได้ฟังนางก็รำให้	สองมือก็ป้ายแต่น้ำตา
ไหนไหนนางจะตาย	จะขอรำถวายองค์พระมารดา

(พงศ์ศักดิ์ แจ่งประจักษ์, 2567)

บทรื่องกลอนสี่ ประกอบดนตรีหัวไม้ บทรื่องในพิธิตอนอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากที่ต่าง ๆ มาในพิธิ
เพื่อเป็นมิ่งมงคล

...เสด็จแม่ว่าศรีไพร

เชิญเถิดงามไวอย่าได้รอรี

ร้องเรียกหรือร้องว่า

แม่จำ แม่จำ จะมาที่นี่

งานมาหรือดั่งว่า

อีกทั้งเวลาก็กยังมี

บุผ้าแล้วศิโรราบ

สิบนิ้วก้มกราบลงไปสามที

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

ความงามในภาษา

ความงามในภาษา คือ ความสละสลวยไพเราะของภาษาอันเนื่องมาจากการใช้ศิลปะการประพันธ์
การเล่นเสียงสัมผัสและการใช้คำโวหารภาพพจน์

การเล่นเสียงสัมผัส หมายถึง สัมผัสที่ไม่เป็นไปตามฉันทลักษณ์ แต่เป็นสัมผัสเพิ่มเข้ามาอยู่ในวรรค
เดียวกัน เพื่อให้เสียงมีความคล้องจองกัน มีความไพเราะ การเล่นเสียงสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะ หรือ
สัมผัสอักษร

สัมผัสสระ หมายถึง เสียงสระเหมือนกัน เช่น เห็นช้างให้เห็นเป็นหน เห็นเป็นคนขึ้นมา สัมผัสสระ
เอะ คำว่า เห็น เป็น และสัมผัสสระ โอะ คำว่า หน กับคำว่า คน

สัมผัสพยัญชนะ หรือสัมผัสอักษร หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเหมือนกัน เช่น ช้างน้อยก็ปราด
เปรี้ยว ก็วิ่งลดเลี้ยวไปมา สัมผัสอักษร ป คำว่า ปราด กับคำว่า เปรี้ยว, สัมผัสอักษร ล คำว่า ลด กับคำว่า
เลี้ยว สุราหรือว่าเมริน แม้ว่าไม่เคยกิน มันจะเมามาย

การซ้ำคำ คือ การใช้คำที่มีเสียง รูป ความหมาย เหมือนกันมาเรียงไว้ใกล้กัน เพื่อให้เกิดเสียงไพเราะ
และได้น้ำหนักความหมาย เช่น ยกมือขึ้นไปชู บอกกับคุณครูที่ร่ำเรียนมา

ประจิมหรือว่าพายัพ เชิญเถิดนะศรีบ ละมาเสียไวไว

จะเชิญแขกหรือว่าแปดทิศ ว่าล้วนแต่นมิตองค์พระใหญ่ใหญ่

ดื่มไปหรือว่าเพียวเพียว แค่นี้ก็ก็เดียวก็จะสบาย

การใช้ภาพพจน์ เป็นการใช้คำเพื่อสื่อความหมาย ถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหารทำให้นึกเห็นเป็นภาพ,
ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างมีชั้นเชิงเป็นโวหาร มีเจตนาให้มีประสิทธิผลต่อความคิด ความเข้าใจ ให้จินตนาการ
และถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งกว่าการบอกเล่าที่ตรงไปตรงมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)
บทกลอนหัวไม้ พบว่ามีลักษณะการใช้ภาษาสื่อถึงภาพพจน์ ดังนี้

	อุปมาอุปไมย พรหมทัตก็กลัดกลุ้ม เหมือนเอาไฟมาสูมอยู่ในอุรา บัวทองหรือว่ารูปหล่อ เปรียบเหมือนหลวงพ่อดำโสธร มาเกิดหรือว่าผู้นำ เปรียบเหมือนบัวคว่ำหรือบัวหงาย จะมาประทับหรือว่าสาคร เหมือนพี่เหมือนน้องกันเรื่อยไป ให้น้ำมนต์ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เหมือนจะเนรมิตเขียนนะพ่อนา
อุปลักษณ์	เรื่องราวยังมีถม เป็นเรื่องเล่าอภินิหารให้กับเจ้านาย ปลูกกระท่อมอยู่ในชายคอก เป็นวิมานน้อยน้อยอยู่กับกลอยใจ ปะพรมหรือน้ำมนต์ เป็นมิ่งมงคลของพ่อนา
อธิพจน์	มโนราห์จะอยู่หลัง หัวอกจะพังเสียแล้วนา ใต้ที่แม่บังอร แม่ก็ลอยละล่องขึ้นเวหา
สัทพจน์	จุฬาหรือว่าบาดติง ส่งให้เชือกขาดผึงลอยล่องไป

ภาพสะท้อนความเชื่อที่ปรากฏในกลอนหัวไม้

กลอนของดนตรีหัวไม้ประกอบด้วย 1) บทไหว้ครู 2) ขอัญเชิญชุมนุมเทวดา 3) การระลึกถึงพระคุณบิดา มารดา 4) เชิญเทพเทวดา เชิญเจ้าที่ เพื่อทำพิธีเจิมบายศรี 5) การส่งเจ้าและเชิญเทพทั้งแปดทิศ 6) เรื่องแก้วหน้าม้า 7) เรื่องแม่กระเณอ 8) เรื่องพระไชยเชษฐกับนางสุวิญา 9) เรื่องพระสุธน - มโนราห์ 10) เชิญเจ้าพ่อเขาเขียวและกุมาร 11) เรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวสามนต์ให้นางทั้งเจ็ดเลือกคู่ 12) เรื่องเมขลา-รามสูร 13) บทลาหรือบทส่งเจ้า 14) บทดีคดี

ภาพสะท้อนความเชื่อในบทกลอน แบ่งออกเป็น 4 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ เทพเทวดา ผี อิทธิฤทธิ์จะช่วยปัดเป่าสิ่งไม่ดี และช่วยบันดาลสิ่งดีเข้ามาในชีวิต ดังความว่า

เทพามาพร้อมพรั่ง	วันนี้มานั่งอยู่เรียงราย
ยกมือขึ้นสาธุ	ลูกขอไหว้พระผู้ใหญ่
หลวงพ่อดำขึ้นไปซ้อนพาน	เลยนมัสการว่าผู้ใหญ่
ทวยเทพอยู่ในเมืองบน	ท่านจะเผยพยนต์ลงมาอวยชัย
เรือพลีหรือมนีนาง	ช่วยปาวประกาศแก่เจ้านาย
ปะพรมให้น้ำมนต์	จะเป็นมิ่งมงคลให้แก่เจ้านาย

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

2. ความเชื่อเรื่อง การบูชาครู ก่อนจะทำกรใด ต้องบูชาครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ วิชาตามที่ได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

กราบเรียนรู้ไหว้ครูก่อน	ขอยอกรขึ้นพนมก้มเกล้า
ต่างดอกไม้ธูปเทียนและมาลา	ที่รำเรียนมาจนครบจบทางกลอน
ทั้งครูสอนครูหัดได้จัดสรร	เคารพท่านทุกคำที่สั่งสอน
ทั้งครูพักลักจำกล่าวคำวอน	ลูกขอพรถ้าเพลิงพล้ำจนอภัย

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

3. ความเชื่อเรื่องการเกิด ฤกษ์ยาม และเรื่องผีฟุ้งได้ เมื่ออยู่ในครรภ์ของมารดา ดูแลด้วยความรักทะนุถนอม ความเชื่อไม่กินอาหารรสชาติเผ็ดร้อน เมื่ออายุครรภ์ครบ 9 เดือน ทำคลอดโดยหมอตำแย การใช้ไม้รวกทำแนวรั้ว เมื่อเด็กคลอดออกมา ตัดสายสะดือ นำเด็กใส่ในกระดัง แล้วเอาผ้ามาทำเหมือนสำเภา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ผูกติดกับวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยก่อน ดังบทกลอนนี้

กำเอ๋ยกำเนิด	เมื่อแรกจะเกิดนามขึ้นมา
ก่อนจะมาเป็นใคร	ยังมีผีฟุ้งได้ลงมา
ปรากการหรือว่ายอดทอง	หรือว่าเข้าอุ้มท้องของพระมารดา
ว่าพ่อมาได้เจ็ดวัน	แล้วจึงเข้าอุทรของพระมารดา
ว่าแม่แก่แพ่ท้อง	อยากกินแต่ของหวานดังว่า
งดอาหารที่ว้าร้อนเผ็ด	เพราะกลัวลูกอุทรในครรภ์นา
อยู่มาได้เก้าเดือน	ตามกำหนดมาเดือนออกจากครรภ์มารดา
หมอตำแยแกว่าน้องข้า	ล้อมหน้าล้อมขาองค์พระมารดา
พอฤกษ์งามว่ายามปลอดภัย	โอ้อวแม่จะคลอดตัวลูกยา
นกแขวกต่างก็ร้องแวก	หมอตำแยควักเอาเลือดมา
ทำไม้รวกทำแนวฤ	ตัดสายสะดือให้แก้วตา
ยกขึ้นเอาใส่กระดัง	แล้วเอาผ้ามาวางเหมือนเกตรา

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

4. คติความเชื่อเกี่ยวกับคำสอน เรื่องการครองเรือนของผู้หญิง มีเนื้อหาเป็นนิทานกลอน พระไชยเชษฐกับนางสุริยชา สะท้อนถึงแนวคิด เรื่องการครองตน การครองเรือน และการดูแลบุตร เป็นต้น ดังตัวอย่าง

...น้องเอ๋ย น้องสาว	จงเตรียมเสปียงให้พี่ยา
พี่จะไปคล้องช้าง	ที่ไพร่กว้างเห็นวันลา
พี่ไปฤหลายวัน	ถ้าไม่ได้ของสำคัญจะไม่กลับมา
พี่จะจากตัวน้องไป	พี่จะเอาอะไรเป็นสัญญา
ก่อนจะลงจากเรือน	หันหน้ามาเตือนภรรยา
เจ้าจงเลี้ยงลูกให้ดี	เจ้าอย่าเสียยศตัวลูกยา
ถ้าลูกปวดหัวหรือว่าปวดท้อง	เจ้าจงประคองให้ลูกกินยา
เจ้าอย่าคบชายชู้	ชาวบ้านเขาจะรู้จะนินทา...

(ปัญญา ศรีมณี, 2567)

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาคติความเชื่อ ภาษาและวัฒนธรรมในดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ศิลปินพื้นบ้านดนตรีหัวไม้ มีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม การเล่นดนตรีหัวไม้ใช้ในการประกอบพิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา เป็นประเพณีที่มีความสำคัญในชุมชนอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา พิธีกรรมแสดงถึงความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา พิธียกศาลประจำบ้าน มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ภาษาและบทกลอนร้องประกอบพิธีได้รับการสืบทอดจากเข้าร่วมงานพิธีกรรมและจดจำมาอย่างไม่มีลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการสืบทอดรุ่นที่ 3 สอดคล้องกับบทความวิจัยของ รัตนพล ชื่นคำ ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ และสุกัญญา สุจฉายา(2565 : 40) คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ "เจ้าพ่อหนุมาน" ในสังคมไทย ได้รับการสืบทอดโดยคนในชุมชนและผู้ที่นับถือศรัทธาจนยึดถือปฏิบัติเป็นพิธีกรรมในระดับบุคคลและในระดับชุมชน พิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในระดับชุมชนปรากฏ 3 พิธีกรรม ได้แก่ งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน และงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน มีจุดประสงค์สำคัญคือ การบวงสรวงผิอารักษ์ประจำปี มีเจ็ดหรือรูปปั้นหนุมานเป็นสัญลักษณ์ของพิธี สื่อความหมายถึงเจ้าพ่อหนุมาน ดำเนินไปบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา คติพราหมณ์ และธรรมเนียมจีน แสดงให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในชุมชนและได้รับการสืบทอดต่อกัน นอกจากนี้ อ้อมใจ วงษ์มณฑา และปัญญา สำเร็จกิจ (2565 : 271 - 272) ศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมในการตั้งศาลพระภูมิของชาวไทยพุทธ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดปัตตานี พบว่า ประวัติความเป็นมา พิธีกรรม และคติความเชื่อในการตั้งศาลพระภูมิเป็นชุมชนเข้มแข็งสู่การ

พัฒนาที่ยั่งยืน ประชาชนมีความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมพหุวัฒนธรรมให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ทางด้านสังคมเชื่อว่าคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในข้อปฏิบัติและข้อห้าม ทำให้เกิดการขัดเกลาจิตใจ ด้านการศึกษา ทำให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญา ด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดลูกโซ่ทางเศรษฐกิจผู้ซื้อกับผู้ขาย และด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่าเพราะกลัวการถูกลงโทษ จึงแสดงให้เห็นว่าศาลพระภูมิมีอิทธิพลทางด้านจิตใจของผู้อาศัย ทำให้เกิดความสบายใจเป็นที่พึ่งทางใจ มีความปลอดภัยในชีวิตและความเป็นอยู่ ชาวบ้านมีความเห็นตรงกันว่าศาลพระภูมิเป็นสิ่งที่ดี

คติความเชื่อในการเล่นดนตรีหัวไม้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ความเชื่อพิธีไหว้เจ้าพ่อโหรา พิธีการตั้งศาลประจำบ้าน เรื่องการบูชาครู การตั้งช้างประจำศาล สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและความเชื่อทางจิตวิญญาณ คติความเชื่อนี้ทำให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองและแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของในสังคมด้วย นอกจากนี้ สุนทรียภาพของภาษาในกลอนหัวไม้ที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านเสียงสัมผัสและโวหารภาพพจน์ ทำให้เสริมสร้างความงามด้านเนื้อหาและความหมายมากยิ่งขึ้น การใช้ภาษาเหล่านี้สะท้อนถึงความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่ง และเป็นเครื่องมือในการสื่อสารความเชื่อ ประสบการณ์ของคนในชุมชนนั้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรากร (2565 : 225) ศึกษาองค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน พบว่า หมอลำกลอนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดของคนในท้องถิ่นอีสานและในสังคมไทย มีบทบาทในการสื่อสารทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อให้ความบันเทิงประกอบกับสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ สะท้อนวิถีชีวิต และบันทึกพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นผ่านบทกลอนลำในการแสดงลำกลอนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งด้านสังคม การดำรงชีวิต และด้านวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย ด้านประเพณี พิธีกรรม ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนสามารถสร้างกระแสความเชื่อให้กับคนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพด้านการสื่อสารของหมอลำกลอน ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และเกิดแนวความคิด ความเชื่อในด้านต่าง ๆ และสามารถสะท้อนวิถีชีวิตท้องถิ่นของคนอีสาน ดังนั้น การถ่ายทอดดนตรีหัวไม้และคติความเชื่อวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกระบวนการอนุรักษ์จะช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและการสืบทอดต่อไป แม้ว่าจะมีความพยายามในการอนุรักษ์และเผยแพร่ วัฒนธรรม แต่ยังคงมีความท้าทายที่ต้องเผชิญ เช่น การขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการที่เยาวชนอาจให้ความสนใจไปยังวัฒนธรรมและกิจกรรมที่ทันสมัยมากกว่า การพัฒนาดนตรีหัวไม้ให้มีความน่าสนใจเหมาะสมกับคนรุ่นใหม่จึงเป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาโครงการและกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การจัดเทศกาล และมิตดนตรีหัวไม้ในการจัดแสดง หรือการสร้างสื่อออนไลน์นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับดนตรี และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อจะช่วยเหลือสร้างแรงดึงดูดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อันเป็นการอนุรักษ์และการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีหัวไม้ โดยการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนในสังคมเพื่อให้วัฒนธรรมนี้สามารถดำรงสืบทอดต่อไปในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1.1 การบูรณาการด้านการศึกษา ควรส่งเสริมการศึกษาคติความเชื่อทางวัฒนธรรม กลอนหัวไม้ ดนตรีหัวไม้ เข้ากับหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อให้เยาวชนได้รับความรู้และเข้าใจ วัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น โดยอาจจัดทำโครงการหรือกิจกรรมพิเศษ

1.2 การจัดกิจกรรมเผยแพร่ดนตรีหัวไม้สู่สาธารณชน เช่น การจัดนิทรรศการหรือการแสดงสด เพื่อให้ผู้คนทั่วไปได้เข้าร่วมและเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะพื้นบ้าน

1.3 การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อบันทึกและเผยแพร่ผลงานดนตรีหัวไม้ เช่น การสร้างเว็บไซต์ หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องได้ง่ายขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวางแผนนโยบายด้านการอนุรักษ์ วัฒนธรรม ดนตรีหัวไม้ ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้ เยาวชนมีโอกาสเรียนรู้ ดังนี้

2.1 การสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรม ที่ส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแพร่ดนตรีหัวไม้ เช่น งาน เทศกาลวัฒนธรรม หรือนิทรรศการท้องถิ่น โดยให้มีงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.2 การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน รวมถึงองค์กรไม่แสวงหาผล กำไรในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน

2.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรม โดย การจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมที่สนใจด้านดนตรีหัวไม้ และมีการจัดกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

3.1 สถานศึกษาจัดอบรม หรือรายวิชาในหลักสูตรเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน การถ่ายทอด ศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน การใช้ภาษาในกลอนหัวไม้ เพื่อเพิ่มพูนทักษะในการสืบทอดวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ต่อไป

3.2 การสร้างกลุ่มเครือข่ายหรือชมรมที่สนใจด้านดนตรีหัวไม้ โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การ แสดงดนตรี การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

3.3 การบันทึกและเผยแพร่ข้อมูลโดยการบันทึกและจัดทำเอกสารหรือสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับ ดนตรีหัวไม้และคติความเชื่อ เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับผู้สนใจ รวมถึงการจัดทำคลิป์วิดีโอเพื่อเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

4.1 ศึกษากระบวนการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านและการพัฒนาดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

4.2 การศึกษาเปรียบเทียบคตินิยมเชื่อ ภาษาและวัฒนธรรมของดนตรีหัวไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา กับดนตรีหัวไม้ในจังหวัดอื่น ๆ เพื่อเข้าใจถึงอิทธิพลและการแพร่หลายทางวัฒนธรรมของดนตรีพื้นบ้าน

เอกสารอ้างอิง

- กันตภณ เจริญสุข. (14 พฤศจิกายน 2567). ผู้ประกอบพิธีการไหว้เจ้าพ่อโหรา. [สัมภาษณ์].
- จตุพร ศิริสัมพันธ์. (2565). เพลงพื้นบ้าน. ในสารานุกรมสำหรับเยาวชน (เล่มที่ 34 น. 43-79). ออนไลน์.
- สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2567. แหล่งที่มา: <https://saranukromthai.or.th/ebookpage/35>
- เฉลิมพงษ์ หลักคำ และนิตยา แก้วคัลลนา. (2562) เพลงพื้นบ้านในกวินพนธ์ไทยสมัยใหม่: การสืบสรรค์และแนวคิดของกวี. *วรรณวิทัศน์*, 19 (1), 34-80.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2536). *สุนทรียภาพในภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- ประสม แจ่มประจักษ์. (14 พฤศจิกายน 2567). หัวหน้านาง [สัมภาษณ์].
- ปัญญา ศรีมณี. (14 พฤศจิกายน 2567). นักดนตรี [สัมภาษณ์].
- พงศ์ศักดิ์ แจ่มประจักษ์. (14 พฤศจิกายน 2567). นักดนตรี [สัมภาษณ์].
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. (2559). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 133 ตอนที่ 19 ก, หน้า 1-9.
- พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรากร. (2565). องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 13 (2), 224 – 239.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2567. แหล่งที่มา: <https://dictionary.orst.go.th/>
- รัตนพล ชื่นคำ, ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ และสุกัญญา สุฉายา. (2565). คตินิยมเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ "เจ้าพ่อหนุมาน" ในสังคมไทย. *วารสารอารยธรรมศึกษาโขง – สาละวิน*, 13 (1), 13-43.
- วรี เรืองสุข และคณะ. (2566). *แม่น้ำบางปะกง : ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์* อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.).
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2537). *มนุษย์กับความงาม*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

- สุกัญญา สัจฉายา. (2558). “การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัดมุงคงในปัจจุบัน” ใน เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อ้อมใจ วงษ์มณฑา และบัญชา สำเร็จกิจ. (2565). คติความเชื่อและพิธีกรรมในการตั้งศาลพระภูมิของชาวไทยพุทธ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 11 (1), 271 – 293.
- Morris, B. (2006). *Religion and anthropology: A critical introduction*. Cambridge University Press.